GAZİ SULTANLAR VE İSLÂMIN SINIRLARI

Geç Orta Çağ ve Erken Modern Dönemlere İlişkin
Karşılaştırmalı Bir İnceleme

ALİ ANOOSHAHR

Türkçesi:
Yahya Kemal TAŞTAN

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1794
KÜLTÜR SERİSİ: 1001

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-240-5

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

Özgün Adı: *The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam: A Comparative Study of the Late Medieval and Early Modern Periods* © 2014, Routledge
Bu kitabın Türkçedeki yayın hakları Akçalı Ajans vasıtasıyla Ötüken Neşriyat'a aittir.

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Göktürk Ömer Çakır

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Resmi: Pânîpet Meydan Muharebesi'nde İbrahim Lûdî'nin öldürülmesi sahnesi. 1590 tarihli *Vâkıât-ı Bâbürî* (©British Library, Or. 3714 vol., f. 368) adlı yazmadan alınmıştır.

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ÇINAR MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han No:34 K:5
Bağcılar / İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika No: 45103

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İstanbul- 2022

Ali Anooshahr; 1975 yılında Tahran'da doğdu. 1998 yılında Teksas Üniversitesinden mezun oldu. 2005 yılında UCLA'da doktorasını tamamladı. Kaliforniya Üniversitesinde Modern Dönem Öncesi İslâm Tarihi dersi veren Prof. Dr. Anooshahr, Orta Çağ ve erken modern dönem "karşılaştırmalı İslâm imparatorlukları" konusunda çalışmalar yapmaktadır. *The Ghazi Sultans and the Frontiers of Islam: A Comparative Study of the Late Medieval and Early Modern Periods* (2009); *Turkestan and the Rise of Eurasian Empires: A Study of Politics and Invented Traditions* (2018); *The Mughal Empire from Jahangir to Shah Jahan: Art, Architecture, Politics, Law and Literature* (2019, Ebba Koch ile), eserleri arasında yer almaktadır.

Yahya Kemal Taştan; İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi Tarih Bölümünde öğretim üyesidir. Modernleşme, milliyetçilik, millî tarih yazımı, edebiyat ve kimlik, etnisite, seyahat kültürü gibi alanlarla ilgilenen Yahya Kemal Taştan okumakta, düşünmekte, not almakta, okuduğunu hazmetmeye çalışmakta, çeviriler yapmakta ve zaman zaman yazmaktadır. Bilhassa okuma eyleminin dayanılmaz hazzını tatmış olmanın, bu dünyadaki en büyük nimet olduğuna inanmaktadır. Yayınevimizden *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu* (2017) adlı telif eseri ve Peter Golden'dan *Dünya Tarihinde Orta Asya* (2014) başlığıyla Türkçeleştirdiği bir çevirisi neşredilmiştir.

İÇİNDEKİLER

Teşekkür • 9

Türkçe Baskıya Ön Söz • 11

Giriş • 13

1
Bâbür Nasıl Gazi Oldu • 35

2
Timur Mirasının Reddi ve Bâbür İmparatorluğu'nun Doğuşu • 67

3
Gazi Sultanın Menşei • 97

4
Müessis Sultan İmgesini İcat Etmek • 119

5
Üçlü Sultan Modeli • 155

6
Tatarlar ve Osmanlılar • 181

7
Gazavât-ı Sultan Murad Han-ı Sânî • 211

Sonuç • 249

Kaynakça • 253

Dizin • 265

TÜRKÇE BASKIYA ÖN SÖZ

Gazi Sultanlar'ın Türkçe yayınlanmasına hayli sevindim. Çeviriyi üstlendiği için Prof. Dr. Yahya Kemal Taştan'a içtenlikle teşekkür ederim. Ayrıca Türkçe çevirisini yayınlayan Ötüken Neşriyat'a da minnettar olduğumu söylemek isterim. Bu kitabı yazma fikri, 2002 yazında Delhi'de *Bâbürnâme* ve Heidegger'in *Varlık ve Zaman* kitaplarını okurken ortaya çıktı. Kitapta, zaman ve mekân üzerinden bireyler arasındaki bağlantıları göstermek istedim. Bu yaklaşım için özel bir kavram belirlemedim ama bugün "bağlantılı tarihler" olarak bilinen yönteme benzediğini söyleyebiliriz. Aradaki fark, Batı ile olan irtibatları değil, özellikle İslâm dünyası içindeki bağlantıları araştırmak istememdi. İkinci hedefim, kaynaklarla edebî açıdan bir ilişki kurmaktı.

Kitap yayınlandıktan sonra birçok eleştirmen kitabın karşılaştırmalı yaklaşımı hakkında yorum yaptı. Argümanın diğer bazı yönlerinin de yararlı olabileceğini eklemek isterim. Örneğin:

1. Herhangi bir türdeki otobiyografik yazılarda, metnin yazarı (örneğin Bâbür) ile metindeki karakter (yine Bâbür) arasında ayrım yapmalıyız. Bu tür metinlerde sunulan "benlik" genellikle bir edebî karakterdir. Bu, karakterin tamamen kurgu olduğu anlamına gelmez. Yazarın metninde kendi icat ettiği karakterin rolünü oynaması çok olasıdır.

2. İnsan deneyiminde, zaman ve mekân çok öznel olabilir.

3. Metinler çoğu zaman gerçeği yanlış temsil edebilir, ancak bu yanlış temsiller tarihsel olarak önemlidir.

4. Tarihsel metinler hâlâ edebî yapılardır ve diğer metinlere atıflarının izini sürmek çok önemlidir.

5. Sözlü hikâyeler zamansız değildir. Kâğıda döküldükleri zaman ve yer hakkında bize anlatıda bahsettikleri zaman ve yer hakkından daha fazla bilgi verebilirler.

Argümanın diğer bazı yönlerinin de doğrudan "gaza" ile ilgili olmayan konular için faydalı olabileceğini eklemek isterim. Bunlar şunları içerir:

1. Onuncu yüzyılda Türklerin tasavvuf yoluyla Müslüman olmaları;

2. Nizâmî-i Arûzî Semerkandî'nin aksi açıklamalarına rağmen Gazneli Devleti ile *Şâhnâme* arasındaki ilişki;

3. Bâbür ve Timurlu mirası arasındaki çok sorunlu ilişki;

4. Erken Osmanlı İmparatorluğu'nda tarihçiliğin siyasi retoriği.

Son olarak, kitabın eksikliklerine rağmen, *Gazi Sultanlar*'ın Türkçe versiyonunun, Orta Çağ'da İslâm dünyası tarihlerinin birbirine bağlılığı üzerine daha fazla çalışmaya ilham verebileceğini umuyorum.

Ali Anooshahr
Davis, California
ABD

GİRİŞ

Miladi 1021 yılında Ebu Nasr el-Utbî, Arapça bir belagat gösterisi ve İslâm tarihyazımındaki en eski hanedan tarihlerinden kabul edilen *Yemînî* adlı kitabını yazarken, eserin mukaddemesinde "mübalağalı, aldatıcı, dehşet ve hayret verici, hiçbir hakikate dayanmayan, gözlemlenebilir ve kanıtlanabilir gerçeklikten yoksun" efsanelerden şikâyetçidir.[1] Fakat birkaç sayfa sonra, Müslümanların hâkim olduğu topraklar ile müşriklerin idaresi altındaki Hindistan sınırında (bugün yaklaşık olarak Pakistan ve Güneydoğu Afganistan'ı kapsayan bölgede), 994-1186 yılları arasında hüküm sürmüş olan hamisi Gazneliler hanedanının ortaya çıkışı hikâyesini anlatmaya başladığında Hint kralı Caypal'a karşı Emîr Sebük Tegin'e zafer kazandıran tuhaf bir hadise hakkında şu rivayeti aktarır:

> Kâfirlere yakın bu cenk meydanlarının etrafında, kartalların bakışlarını diktiği ve daha aşağılarda ise bulutların kümelendiği Guzak denilen bir dağ vardı. Dağ; tümsekler, çukurlar, kıvrımlar ve kavislerle doluydu. Dağın geçitlerinden birinde temiz bir su kaynağı mevcuttu; Hanefî fıkhına[2] göre temiz sayılan bu su, necis yahut murdar değildi. Şâyet bu suya herhangi bir necâset atılırsa gökyüzü kararır, büyük fırtınalar ortalığı kasıp kavurur, dağlara ve ummanlara karanlık çöker, etraf dehşetli soğuk boralarla dolardı ve bu vaziyet; necâseti atan kişi, gözlerinin önündeki *mevt-i ahmere*[*] ve en büyük azaba apaçık bir şekilde şâhit oluncaya kadar da sürerdi. Emîr, bunları bildiği hâlde, bir miktar kazuratın suya atılmasını emretti. Emrin yerine getirilmesinin akabinde, şehvet düşkünü kâfirler için kıyâmet gününün dehşetleri zuhur etti, bunu, ardı

---

1 Muhammad ibn 'Abd al-Jabbar al-'Utbi, *al-Yamini fi Sharh Akhbar al-Sultan Yamin al-Dawlah wa-Amin al-Millah Mahmud al-Ghaznawi*, ed. I.D. al-Thamiri, Beirut: Dar al-Tali'ah, 2004, s. 14. Ahmad ibn 'Ali al-Manini, *Sharh al-Yamini al-Musamma bi-al-Fath al-Wahbi 'ala Tarikh Abi Nasr al-'Utbi*, cilt 1, Cairo: al-Matba'ah al-Wahabiyah, 1869, s. 40.

2 Hanefî fıkhı, Sünnî İslâmdaki dört büyük hukuk geleneğinden biridir.

* ["zorlu, çok ızdıraplı ölüm" çev. notu].

1

BÂBÜR NASIL GAZİ OLDU

Zahîrüddin Muhammed Bâbür'ün (ölümü. 1530) şöhreti, biri siyasi diğeri edebî olmak üzere iki başarısına dayanmaktadır. Türkistan'daki akrabaları (Timur'un torunları) arasındaki zıvanadan çıkmış iktidar mücadelesinden ve on beşinci yüzyılın sonları ila on altıncı yüzyılın başlarında Özbek Şeybânî Han'ın elinde akrabalarının nihai yok oluşlarından boş ellerle kurtuldu. Buna rağmen Bâbür, bizzat Hindistan'a vararak orada Bâbürlüler denilen hanedanını kurmayı, bu sayede siyasi saygınlığını kazanmayı başardı. Çağatay Türkçesinde yazılmış otobiyografik bir hatıra kitabı olan eseri de aynı derecede önemliydi. Hem türü hem de tercih edilen dili sıradışıydı. Bâbür'den önce kişinin kendi hayatıyla ilgili bir tarih kitabı yazması nadirattandı, ayrıca Çağatayca (Farsça değil) tarih yazmak da istisnai bir eylemdi. Bâbür'ün gelecek kuşaklara miras olarak bıraktığı şey, tahsilli bir mirzanın, yurdundan edilmiş bir avarenin ve nihayet bir gazinin düşüncelerinin kaydıdır. Aslında *Bâbürnâme*, diğer gazilere öykünmenin, metin yazımında ve genel olarak özbiçimlendirme üzerinde etkisini ve niteliğini sınamak için mükemmel bir zemin sunmaktadır.

Hâtırat'ın ortaya çıkardığı şey çarpıcıdır. Tarihî ve destansı kahramanların, özellikle de eski ve çağdaşı gazi sultanların, çeşitli kroniklerde saklı hatıraları, yalnız *Bâbürnâme*'yi etkilemekle kalmadı. On altıncı yüzyılın başlarında Kâbil'e (bugünkü Afganistan'da) giren Bâbür, birçok gazinin tarihlerini okumaya başladı ve bu kitaplar, ziyaret ettiği yerleri tarihsel olarak belirledi, oradaki eylemlerini etkiledi ve bu nedenle tasvirlerine de işledi. Edebî eserlerin en özgünü olan *Bâbürnâme*, pek çoğunun kimliği tespit edilebilen ve en azından bir örnekte fazlasıyla şaşırtıcı olan diğer birçok metne yapılan atıflarla (ve daha doğrusu sayfaların yankılarıyla) derinlemesine iç içe geçmiştir; şaşırtıcı, çünkü bu kitaplardan biri erken dönem Osmanlı

2

TİMURLU MİRASININ REDDİ VE BÂBÜR İMPARATORLUĞU'NUN DOĞUŞU

Bâbür İmparatorluğu'nun kökeni hakkında, çağdaşı Osmanlılarınkine kıyasla çok az ihtilaf vardır. Genellikle Bâbür'ün *Hâtırat*'ına dayanan modern bilim insanları, Timur'un bu maceraperest torununun Türkistan dağlarını aşarak Kuzey Hindistan'ın yerel Müslüman ve gayrimüslim hâkimlerinin üzerine barut sağanağı yağdırdığını ve sonrasında torunu Ekber'in imparatorluğu kurma çabalarının temelini oluşturacak toprakları fethettiğini kabul ederler.[1] Bu toprak kazanımları yanında Bâbür'ün torunlarına, meşruiyet ve iftihar vesilesi olan Timurlu/Türk-Moğol kültürel ve siyasi mirası bıraktığına da inanılır.[2]

Bu bilimsel kabul, daha yakın zamanlardaki yeni bilgilerin, bu kabulün dayandığı temellerle ilgili tutarsızlıkları ortaya çıkarmasına rağmen devam etmektedir. Özellikle Bâbür'ün Timur ile büyük önem taşıyan ilişkisi, *Hâtırat*'ta Hindistan işgalinin ayrıntılı şekilde anlatıldığı bölümlerde izahı imkânsız bir şekilde mirza tarafından örtbas edilir. Bunun yerine Bâbür kendisini dikkat çekecek biçimde Osmanlılar ve Gazneli Sultan Mahmud gibi bir gazi olarak sunar. Ancak giriş bölümünde anlatıldığı gibi modern bilim insanları, Bâbür'ün gazi söylemini genellikle reddederler.

Bâbür İmparatorluğu'nun doğuşu nazariyesinde ikinci dayanak olarak öne sürülen barutun rolüne ilişkin vurgu, çok eskilere dayanmaktadır. Askerî devrimin erken modern dönemde Avrasya'da mey-

---

[1] Örneğin bk., J.F. Richards, *The Mughal Empire,* Cambridge: Cambridge University Press, 1993, s. 8.; D. Streusand, *The Formation of the Mughal Empire,* Delhi: Oxford University Press, 1989'da Ekber'in "gerçek" kurucu olduğunu iddia eder.

[2] J.F. Richards, *Mughal Empire,* s. 9.; C.B. Asher and C. Talbot, *India Before Europe,* Cambridge: Cambridge University Press, 2006, ss. 117-118.

3

GAZİ SULTANIN MENŞEİ

Kuşku yok ki Fars-İslâm tarihçiliğinde başka hiçbir hükümdar, Gazneli Mahmud kadar "gazi sultan" rolünü, tartışmasız bir şekilde kendi şahsında tecessüm ettirebilmiş değildir. Mahmud'un mirası neredeyse efsaneleşmişti ve bu, hiç de rastlantı değildi; Gazneli hükümdar imajını yaratmak için büyük bir özen ve çaba sarf edildi. İslâm tarihçiliğinden bugüne kalan en eski hanedan tarihlerinden birinin ve aynı zamanda sarayında yazılan Farsça başlıca kasidelerden birinin hükümdarlığı sırasında yazılması son derece önemlidir. Bu bölümde, Mahmud'un sayısız metinsel prototipten, hatta sayısız edebî ağdan meydana gelmiş bir halita olan gazi sultan imajının somut örneği hâline gelişi tahlil edilecektir. Ancak bunun yanında, Mahmud'un bizzat bu imajın yaratılmasına müdahil olduğu ve aslında onları alenen dışa vurmuş olabileceği varsayımını sınamak için kanıtlar aranacaktır. Bir başka deyişle, 3. Bölüm, metin ve metin dışı (*hors-texte*) arasındaki yapay sınıra da meydan okumaya çalışacaktır.

Konuyu daha anlaşılır kılmak adına, kısa bir tarihî anlatının ardından, Mahmud'un Hindistan'daki gazalarıyla ilgili anlatıların, erken İslâmî dönem fetih anlatılarını yeniden canlandırışı tartışılacaktır. Kendinden öncekilerin aksine, Gaznelilerin gayrimüslimlerle karşılaşmaları, İslâma karşı şiddetli bir tehdit karşısında meydana gelen savunma amaçlı cihatlar olarak değil, daha çok yenilmesi güç bir gazi sultanın idaresinde gerçekleşen saldırgan ve nedensiz baskınlar şeklinde tasvir edilir. Bu savaşlar hakkındaki rivayetler, muasır birçok kaynakta var olmasına rağmen, kabaca standartlaştırılmış bir düzeni izler. Aslında bu rivayetler, tek tip bir edebî modele dayanmaktadırlar. İlginç olan şu ki, müstakil tarihyazım gelenekleri bize, tüm gaza anlatılarının Hindistan'dan gönderilen zafernamelerden türetilmiş olduklarını söylemektedirler. Bu kavrayışla, Gaz-

4

MÜESSİS SULTAN İMGESİNİ İCAT ETMEK

Mahmud'un temsil ettiği gazi sultan tipi ile "Orta Çağ"ın diğer gazileri arasında bir tenakuz mevcuttur. Mahmud muhteşem bir sultan olduğu kadar aynı zamanda harikulade bir gazi olarak tanımlanırken diğer gazi sultanlar genelde daha mütevazı bir biçimde tasvir edilirler. Osmanlı hanedanının müessisi Osman Bey'in ya da Bâbür'ün, Gazneli Mahmud'dan daha basit ve daha mütevazı hayatlar yaşadıkları, genellikle göçebe uc beyleri olarak anıldıkları unutulmamalıdır.

Bu tenakuz, on birinci asrın siyaseti ve tarihçiliği hakkındaki gelişmelerin bir tahlili ile telif edilebilir. Hem Gazneliler hem de Selçuklular giderek bürokratik bir devlete dönüşürken gaza, en azından imparatorluk idarecileri tarafından tehlikeli bir eğlence olarak görülür. Beyhakī'nin (ö. 1077) Mahmud'un oğullarının tarihini anlattığı *Târih-i Beyhakī* ve vezir Nizâmülmülk'ün (ö.1092) Selçuklu sultanı Melikşah'a (ö.1092) sunduğu *Siyâsetnâme* gibi eserlerde sultanın başlıca vazifesinin mülkün adil idaresi ve muhafazası olduğu iddia edilir; oysa gazanın uclara atanan düşük rütbeli kimselerce yürütülmesinin daha iyi olacağına inanıldığını açıkça görmek mümkündür. Bu bağlamda "müessis sultan"ın yeni bir hanedan imgesi olarak ortaya çıkışı anlamlıdır. Mahmud'un babası Sebük Tegin (ö. 999), bu imgenin somut bir örneğidir. Eski bir köle olan Sebük Tegin, bir askerî topluluğu idare eden, sade ve adilane hayat süren ve zahitliğe eğilimli sıradan askerdir. Bu imajı yaratmak için on birinci asır tarihçileri, en az bir asırdır meslektaşları tarafından kullanılagelen eski geleneksel temalardan faydalanmışlardır. Doğrusunu söylemek gerekirse, Taberî (ö. 923) ve özellikle Mes'ûdî (ö.956) gibi eski İslâm tarihçileri, kaynaklarından bazılarını sadelik ve müsriflik arasındaki ikili karşıtlık üzerine düzenlemişlerdir; ahlaki bir illiyet bağıyla donatılmış bu kutuplaşma, onuncu yüzyılda Abbasî halifeli-

5

ÜÇLÜ SULTAN MODELİ

Bir önceki bölümde ortaya konan tez, Mahmud ve maiyetindekilerden bazılarının Gazneli sultanı, ideal gazi sultan olarak tasvir ederlerken, diğer bazı müelliflerin ise aynı sırada Mahmud'un babası Sebük Tegin'in hatırasından ve muhtemelen yaşlı emîrin benlik sunumundan faydalanarak müessis sultan imgesini yarattıklarıydı. Oğlunun aksine Sebük Tegin gösterişten uzak ve vakur bir Türk'tü ve zahitlik ideallerinin somut örneği olmuştu. Üstelik Sebüktegin'in hatırası, sefih ve müstebit biri olan torunu Mesud'un, Sebük Tegin'e çok benzer bir şekilde tasvir edilen Selçuklu Türkleri karşısındaki çöküşünü açıklamak için kullanıldı. Bir başka deyişle Gaznelilerin tarihi, özellikle Beyhakī'nin (ö. 1077-78) kaleminde, sırasıyla Sebük Tegin, Mahmud ve Mesud'da tecessüm eden döngüsel bir "kuruluş, yükseliş ve çöküş" modeline büründü, daha sonra bu döngünün yerine yeni bir döngü (Selçuklularınki) ikame edildi.

Bu bölümde, modelin bütün ayrıntıları ve ardından bu modelin yayılması, ayrıntılarıyla gösterilecektir. Öncelikle, Müslüman Şark'ta on birinci asrın kalem ehli müelliflerinin, özellikle meşhur Selçuklu veziri Nizâmülmülk'ün (ö. 1092), Beyhakī'de örtük olarak belirtilen döngüsel tarih modelini genişlettikleri ileri sürülecektir. Nizâmülmülk'ün bu modele dikkate değer katkısı, cihadı, zirvesine ideal hükümdarda (Mahmud) ulaşan hükümranlık ikliminden uzaklaştırarak, gazayı müessis sultan tipine havale etmesi olmuştur. İkincisi, Moğol döneminde, Celâleddin Mengübertî (ö. 1230) (bugün Özbekistan sınırlarındaki Hârizm'den) adlı bir Müslüman hükümdarın hayat hikâyesinde, müessis sultana mülteci ve avare gibi son bir niteliğin nasıl eklendiği gösterilecektir. Üçüncüsü, bu bölüm üçlü sultan döngüsünün Müslüman tarihçiler tarafından muayyen bir hanedanın tarihini planlamak için defalarca nasıl kul-

6

TATARLAR VE OSMANLILAR

Aralık 1398'de, Türkistan'ın bednam fatihi Timur, Hindistan'ı işgal ederek burayı tamamen tahrip etti.[1] 1399 baharında geri dönerken, oğullarından birine seferi anlatan ve güya bunun nedenlerini açıklayan bir mektup gönderdi. Yüzyıllar sonra belge, Bibliothèque National'de kataloglanacağı Fransa'ya doğru yol aldı. Timur'un mektubunda, işgalin mantıklı açıklamasını yapan kısım şu şekildedir:

> Hindistan'ın bazı vilâyetlerindeki küfrün karargâhına karşı gazâ ve cihad etmek üzere yola çıktık. Tanrı'nın dâvetine icâbet eden ve fâni dünyadan dâr-ı bekâya irtihal eyleyen merhum Sultan Firuz'un (Hindistan hükümdarı) bir zamanlar satın aldığı kölelerin, Firuz'un evlâtlarına İslâmın hükmü altındaki Delhi şehrini ve sâir yerleri vermeyecekleri haberi südde-i saâdetime vâsıl oldu. Ayrıyeten bu gâsıplar zulüm ve tecâvüz elini alabildiğine uzatmış, yağma ve talanı âdet edinmiş, hayâsızlık denizine küstahlık gemilerini indirmiş, tüccarlara ticâret yapma kapılarını kapatmış, eşkıyâlıkta ehil olmuş ve akla gelebilecek her türlü zarar ve ziyanın müsebbibi olmaktan geri durmamışlardır. Akıntıları neredeyse rüzgâr kadar hızlı olan nehirleri, râkımı gökyüzü kadar yüksek görünen dağları aştık. Delhi şehri civarına ulaşana dek sayısız çöl geçtik, puthâneleri yıktık ve kâfirleri katlettik.[2]

İşgalin nedenleri hakkındaki bu kısa girişin ardından mektubun ana bölümü, Timur'un Delhi hâkimi Müslüman hükümdara karşı savaşını ve şehrin düşüşünü ayrıntılarıyla anlatmaya başlar. "Kâfirlere"

---

[1] Timur'un bu istila sırasındaki hükümranlığının tahlili için bilhassa bk. B.F. Manz, *The Rise and Rule of Tamerlane,* Cambridge: Cambridge University Press, 1989 ve T. Nagel, *Timur der Eroberer und die islamische Welt des spaten Mittelalters,* Mlinchen: C.H. Beck, 1993.

[2] A.H. Navai, *Asnad va Mukatibat-i Tarikh-i Iran az Timur ta Shah Ismail*, Tehran: Bungah Tarjumah va Nashr-i Kitab, 1977, ss. 69-70.

7

GAZAVÂT-I SULTAN MURAD HAN-I SÂNÎ

Ankara Savaşı'nın ardından Çin'e büyük bir sefer tertiplemek üzere Semerkant'a dönen Timur, 1405'te öldü ve yerine oğlu Şahruh geçti. Gelinen noktada Osmanlı-Timurlu ilişkisinin ikinci aşaması başlamış oldu. Bu bölümde, özellikle gaza ile ilgili olan ve II. Murad döneminde doruğa ulaşan bu ilişki tahlil edilecektir. Bilhassa Şahruh'a yazdığı mektuplarda ve Timurlu hükümranlığını tanıdığını gösteren sikkelerinde görüleceği üzere I. Mehmed'in (1402-21) Şahruh'un metbuluğunu kabul ettiği ve üstelik Timurluları uzak tutmak amacıyla gazayı (Hıristiyan güçlere ve Tatar/Timurlulara karşı) ustalıkla kullanmaya çalıştığı, tüm bu süre zarfında dâhilde birliği tesis etmek için saldırgan bir siyaset izlediği iddia edilecektir.[1] Ancak Mehmed, kendisini tam salahiyetli bir gazi sultan olarak sunamadı yahut olamadı. En azından muahhar Osmanlı tarihçileri tarafından bu şekilde hatırlanmadı. Buna karşılık, gazi sultan rolünün somut örneği olarak hanedanın hükümranlığını tamamen geri almak[2], gaza eden bir hükümdar olmanın yanı sıra diğer gazilerin üstünde bir sultan da olmak, oğlu II. Murad'a nasip oldu. Böylece Murad, Osmanlı tarihinde yeni bir döngüyü başlattı, fetret devrinin keşmekeşinden sonra ikinci bir yükselişin işaretini verdi. Murad'ın yeni gazi "persona"sı, son derece metinsel, birçok parçadan mürekkep bir karakterdi ve Anadolu'daki gaza tarihlerinin tercüme ve derlenmelerinden elde edilen motifler ile epizotlardan meydana gelmişti. Dolayısıyla bu imaj, Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman*'ı gibi Osmanlı hanedan tarihlerinde kendi özgün biçimine kavuştu.

Eski tarihlerin derlenmesi ve tercümesi asla tesadüfi bir tercih değildi. Murad, Fetret Devri'nden beri her Osmanlı beyini pençesine alan baş döndürücü siyasi istikrarsızlığın üstesinden gelme-

[1] bk. İnalcık, "Mehemmed I", *Encyclopedia of Islam 2*, Leiden: Brill.

[2] Elbette sadece o değildi. İstifade edeceği başka 'mitler' de vardı.

SONUÇ

Önceki bölümlerde, gazi sultan imajının oluşumu, yayılması, ihyası ve temsil süreci ayrıntılarıyla anlatıldı. Gazneli Mahmud ve saray tarihçileri, Orta Çağ İslâm tarihinde bu imajın en popüler tasvirini yarattılar ve bu imaj, zamanla bir mülkü kaba güçle ele geçirmiş soylu olmayan bir askere meşruiyet kazandırdı. İmajın yeniden canlandırıldığı yerlerde, kaçkın durumdaki başka askerler çoğu zaman konumlarını meşrulaştırmaya ihtiyaç duyuyorlardı. Dahası, Mahmud döneminde yaratılan metinler çok popüler oldu. Mesela birçok belagat talebesinin, inşa tarzı sanatını öğrenmek amacıyla Utbî'nin eserine başvurmuş olduğu anlaşılıyor. Askerî başbuğların tekrar edegelen toplumsal konumuna ve Gaznelilerin metinlerine ulaşabilen methiye yazarlarının varlığına ilişkin bu ikili ittifak, gazi sultan imajının sürdürülmesinde büyük rol oynadı. Elbette gazi sultan tek başına bir imaj değildi; hanedanların gençlik, olgunluk ve çöküşüne karşılık gelen üçlü saltanat imajının bir parçasını oluşturuyordu.

Bu imajlara sahip askerlerin ve hükümdarların yinelenen tasviri, yalnızca edebî mecazların basit bir tekrarı olarak görülmemelidir. Burada incelenen hemen her örnekte, hükümdar ile müellif arasındaki ilişki, samimi bir ilişkidir. Bu hükümdarlardan bazıları oldukça eğitimli idiler ve tarih kitapları okumuş oldukları anlaşılmaktadır. Bu husus, özellikle Bâbür gibi geç döneme mensup hükümdarlar için geçerlidir. Gazneli Mahmud ve II. Murad'ın belki de en iyi örnekler olduğu bu anlatılarda diğer tarihçilere deneyim sahibi şairler ve methiyeciler eşlik etti. Ayrıca bunlara, seferlerinde yanlarında bulunan kâtipler tarafından sürekli olarak gaza hikâyeleri hatırlatıldı. Celâleddin Hârizmşah bu türden bir hükümdar olmalıdır. Önceki bölümlerde özetlendiği üzere gazanın tarihi, gaza metinlerinin tarihiyle aynıdır. Müelliflerin beklenmedik anda gazileri vurgulamaları ister hükümdarlar yahut ister kalem efendileri olsun, meşruiyet

DİZİN

A

Abbasîler 98, 117, 119, 121, 122, 124, 125, 127, 131, 176, 197
Abdu'l-Hüseyin Hacı Tûnî 75
Abdülkuddüs Gengûhî 85, 91-94
Afganistan 13, 35, 36, 40, 41, 43, 44, 60, 73, 77, 79, 81-83, 89, 98, 135, 139, 141, 156, 163, 166
Agra 85, 92
Ahmed Celâyir 186, 187, 207
Ahmed Hadraveyh 145
Ahmedî 33, 184, 206-208, 236-240
Ahmed Şikârî 205
Aksaray 195, 199
Aksarayî 196-202, 205
Alâeddin Bey, Karamanoğlu beyi 205
Alâeddin, Gurlu sultanı 45
Alâeddin Keykubad Kervansarayı 199
Alâeddin Muhammed 166, 167
Ali en-Nakī (onuncu imam), Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed en-Nakī 126, 127
Alparslan 158
Alptegin 77, 79, 80, 159-163
Anadolu 14, 15, 21, 26, 32, 33, 60-65, 79, 161, 170, 171, 173, 174, 177-179, 183, 187, 190, 193, 195, 196, 198-206, 211, 212, 214, 216, 217, 219, 222, 226, 231, 232, 234, 246
  Anadolu beyleri 221, 222
  Anadolu beylikleri 32, 221
Ankara 183, 184, 187, 194, 207, 211, 213, 233, 235, 239
Anonim/Giese 220, 236, 241, 246
Arif Ali 219
Âşıkpaşazâde 24, 25, 33, 211, 220, 227, 231, 236, 240-243, 245
Augustine 138
Azerbaycan 69, 186

B

Bâbür 14-18, 21, 26, 28, 30-31, 33, 35-69, 71-95, 119, 121, 173, 223, 233, 249-250
Bâbürlüler/Bâbür İmparatorluğu 14, 15, 31, 35, 68, 84, 86, 92
Bâbürnâme/Hâtırat, bk. Bâbür 11, 16, 17, 35, 36, 39, 43,44, 52, 56, 61, 72, 78, 79, 81, 83, 84, 86-91, 93
Bağdat 98, 108, 110, 120, 122, 123, 186, 197, 207
Bahadır Şah, Gucerâtlı 68
Balkanlar 189, 190, 220, 221, 223, 233, 240, 247
Batı Anadolu 25
Battal Gāzi 218, 219, 221, 224-229
Battalnâme 25, 33, 217, 218, 219, 220, 221, 223-227, 229, 230, 234, 236, 243, 245
Bâyezid Paşa Câmii 215
Baysungur, Timurlu mirza 70, 71
Bedehşan 89
Behcetü't-tevârih (Şükrullah) 236, 246
Behlül, Lûdî sultanı 77, 81
Belh 116, 135, 141, 143-147
Beytülmakdis 111, 112
Bihzâd, Kemâleddin Bihzâd 72

Bizans/Bizanslılar 22-25, 171, 172, 218, 219, 222, 240
Boğa el-Kebîr 128-130, 137, 148, 149
Buhara 99, 142, 161
Büstî, Ebü'l-Feth el-Büstî 133
Büveyhoğulları 98, 117
Büyük İskender 98, 109, 113-115, 117

C

Caypal 13, 101, 105
Cemâlî, Hamid b. Fazlullah Cemâlî 91, 92
Cengiz Han 197, 198
Ceyhun Nehri 114, 135, 138, 140, 141, 143, 145, 146
Cûzcânî, Minhâcüddîn Cûzcânî 44, 55, 56, 63-65, 87

Ç

Çin 54, 55, 61, 100, 156, 194, 211

D

Dahhak 111, 112
Dânişmendnâme 219
Dattu Servânî 85, 94
Delhi 16, 44, 48-50, 85, 86, 92, 181, 182, 190
Derviş Muhammed Sârbân 86
Deylem 98
Dicle 111
Doğu Anadolu 186, 213
Don Kişot 250, 251
Dukas 219, 220, 221

E

Ekber 67, 89
Emîr Ahmed b. İsmail 99
Erîhâ 110-112
Ertuğrul 192, 195, 238

F

Fâtımîler 98, 108, 117
Fazlullah Paşa 220
Fergana 36, 44, 73, 79, 87, 89, 141, 142
Feridun 98, 109, 111-113, 115, 117
Feridun Bey 184-186
Firavun 111
Firdevsî, bk. Şâhnâme 53, 111

G

Gazavât-ı Sultan Murad 30, 33, 57-63, 65, 211, 217, 220, 221, 226-231, 234, 235, 240, 243, 245
Gazne 14, 43-45, 98, 101, 102, 105, 116, 133, 146, 147, 158, 163, 164
Gazneliler/Gazneli 13, 14, 18-20, 26, 31, 32, 44-46, 65, 68, 76, 77, 79, 81, 84, 98, 106, 107, 109, 112, 113, 118-120, 128, 131, 135, 136, 138, 139, 148, 151, 152, 155-158, 161, 165, 167, 177, 179
Gazneli Mahmud 15, 18-21, 28, 30-33, 44-50, 53, 54, 65, 67, 74-77, 79, 81, 95, 97-99, 101-120, 131, 132, 134, 153, 155, 156, 158, 162, 164, 165, 167-169, 174, 175, 177, 182, 183, 223, 233, 249, 250
Gazni 44
Gerdîzî 109
Gucerât 75, 76
Gurlular 45, 46, 56, 65, 166
Guzak 13
Guzgânân 139-141
Gülbeden 88, 89, 94
Güney Afrika 34
Güney Asya 16, 50, 68, 74, 75, 86-88, 102

H

Halep 188, 189
Hamlet 27
Hârizm/Hârizmliler 99, 141, 155, 166
Hâtim el-Esam 145
Hazar
  Hazar beyleri 187
  Hazar bölgesi 162, 164
Hazar Denizi 98, 166, 230

Hâzinî, Hüseyin Cafer b. Muhammed el-Hâzinî 132
Herat 71, 82, 89, 91, 188
Hernán Cortés 95
Hıristiyan/Hıristiyanlar 21-23, 178, 187, 191, 200-202, 205, 206, 211, 212, 219, 221-224, 226-229, 235, 238, 239, 246
  Anadolu Hıristiyanları 196
  Hıristiyan âlemi 188
  Hıristiyan krallıklar 200, 201, 224, 225
Hızır 140, 141, 143-146
Hindistan 13-15, 17, 19, 20, 26, 30, 31, 34-36, 40, 41, 43, 44, 46, 48-50, 53, 55, 56, 60-62, 64, 65, 67-69, 70, 72, 73, 76, 79, 81, 83, 85-87, 89, 91, 94, 97, 98, 99, 101, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 132, 156, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 175, 181, 182, 183, 194
Hindukuş 65
Hindular/Hindu 14, 19, 52, 102, 104
Hoca Muhammed Ali 83
Horasan 61, 71, 79, 89, 98, 110, 133, 140, 141, 142, 144, 145, 148, 150, 157, 158, 159, 161, 166
Hûrşah b. Kubad 94
Hülâgû 197, 198
Hümâyûn 88, 93
Hüseyin Baykara 71, 81

I

Irak 61, 98, 165, 188, 207, 218

İ

İbn Arabşah 69, 186, 188
İbn Bîbî 32, 33, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 206, 218, 224, 225, 231
İbrahim Edhem 135, 137, 144, 145, 147, 148
İbrahim, Gazneli hükümdarı 45
İbrahim, Lûdî sultanı 48, 85, 90, 91, 92
İbrahim Tamgaç Han 156
İlhanlılar/İlhanlı 191, 194, 195, 206, 218, 237
İndus Nehri 73, 114
İran 61, 77, 79, 86, 98, 113, 141, 156, 162, 165, 166, 192, 218
İsa, Osmanlı şehzadesi 214
İsficab 99, 141, 142
İskendernâme, bk. Ahmedî 236, 237, 239
İskender, Lûdî sultanı 78, 81, 91, 93
İsrâiloğulları 110
İstahrî 141, 142
İstanbul 63, 77, 130, 187, 199, 222

K

Kâbil 35, 36, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 61, 62, 73, 89
Kabus b. Veşmgir 175
Kâbûsnâme 60, 164, 175, 216
Kananos, Bizanslı târihçi 222
Kandahar 89
Kanlıdere 4
Kantakuzen 23
Kânvâ 52, 56, 57, 58, 93
  Kânvâ Muhârebesi 30, 51, 53, 60, 62, 87, 88, 90, 93, 94
Karadeniz 57, 200
Karahanlılar/Karahanlı 99, 100, 101, 102, 156, 157, 158, 165
Karahisarî, Kasım b. Mahmud Karahisarî 216
Karamanoğulları 204, 205, 214, 222, 229, 234, 235, 244, 245
Kara Yusuf 186, 187, 213, 214, 215, 235
Keyhusrev II, Selçuklu sultanı 171, 177, 179
Keyhusrev I, Selçuklu sultanı 171, 172, 173, 174, 179
Keyhusrev, Sâsânî hükümdarı 70
Keykubad I, Selçuklu sultanı 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 192, 193, 195, 200, 202, 205, 221, 230, 238
Kırgızistan 142
Kızıldeniz 110
Konya 172, 173, 199, 238

Kösedağ 178, 195, 198, 199, 200
Kur'an 52, 84, 109, 112, 113, 114, 116, 126, 168, 200
Kutadgu Bilig, bk. Yûsuf Has Hâcib 156
Kuzey Afrika 34, 76, 98
Kuzey Hindistan 31, 48, 67, 78, 84, 86
Küçük Asya 61, 62, 65, 195, 196

M

Mahmud Begarhâ, Gucerât sultanı 75
Mahmud Han 64
Malatya 190, 192, 193, 218
Malazgirt 63
  Malazgirt Meydan Muhârebesi 161
Mâverâünnehr 98, 99, 100, 101, 116, 142, 156, 161, 166
Mehmed II, Osmanlı sultanı 57, 75, 81
Mehmed I, Osmanlı sultanı 194, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 221, 232, 233, 234, 236, 238, 239, 246
Mekke 102, 143, 145, 157, 242
Mercimek Ahmed, bk. Kâbûsnâme 216
Mesud, Gazneli sultan 32, 45, 77, 107, 108, 116, 120, 131, 149, 150, 151, 152, 155, 157, 162, 163, 164, 177, 178
Mezopotamya 156
  Güney Mezopotamya 122
Mısır 75, 98, 108, 110, 111
Moğollar/Moğol 32, 56, 63, 67, 86, 87, 93, 155, 166, 167, 169, 170, 171, 177, 178, 183, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 215, 218, 237, 238, 239
Muhammed Hârizmşah (Alâeddin Muhammed), Hârizmşah hükümdarı 197
Muhammed Haydar Duğlat 74
Muhammed, İslâm peygamberi 14, 125, 143, 145, 146
Muhammed Sâlih 39
Muizeddin Muhammed Sâm Şensebânî, Gurlu sultan 55
Murad II, Osmanlı sultanı 15, 18, 25, 28, 30, 33, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 81, 95, 186, 210, 211, 212, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250
Murad I, Osmanlı sultanı 186, 190, 203, 209
Musa b. Boğa 128
Musa, Osmanlı şehzadesi 209, 210, 214, 221
Musa, peygamber 98, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 117
Mürûcü'z-zeheb (Mes'ûdî) 120, 123, 128
Mütevekkil, Abbasî halifesi 124, 125, 126, 127, 128, 130, 149, 176

N

nâr-ı nûr 227, 228
Nesevî, Şihâbüddin Muhammed b. Ahmed Nesevî 167, 168, 169, 170
Nil Nehri 111
Nîşâbur 116, 117, 141, 142, 143, 144, 146
Nizâmeddin Hurşid 199
Nizâmeddin Şâmî, bk. *Zafernâme* 182, 183, 186, 190

O

Oğuz 205, 217, 221, 248
Orta Anadolu 187, 203, 212
Osman Bey, ilk Osmanlı sultanı 119, 121, 185, 186, 192, 195, 209, 238, 242
Osmanlılar/Osmanlı İmparatorluğu/Osmanlı 15, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 61, 63, 65, 67, 68, 81, 119, 179, 181, 183, 184, 186, 190, 191, 193, 194, 195, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 216, 221, 222, 223, 233, 234, 236, 237, 240, 246, 247, 248

Ö

Ömer, Hulefâ-yi Râşidîn'den ikinci İslâm halifesi 124, 125, 126, 127, 130, 168
Özbekistan 99, 135, 141, 142, 155

P

Pakistan 13, 165
Pânîpet 91
  Pânîpet Muhârebesi 47, 48, 49, 50, 85, 86, 90, 92

R

Rana Sengâ 51, 55, 62, 84, 90
Rûm 61, 62, 63, 64, 65, 75, 170, 171, 174, 178, 187, 195, 196, 201, 206, 215, 223, 224, 225, 228, 231, 239
Rumeli 24, 212, 216, 221, 226
Rüstem, *Şâhnâme* kahramanı 54, 58

S

Safevîler/Safevî 31, 74, 75, 77, 81, 89
Sa'lebî, Ebû İshâk es-Sa'lebî en-Nîsâbûrî 110, 112, 113, 115, 117
Sâmânîler/Sâmânî 98, 99, 100, 101, 102, 117, 139, 140, 159, 160, 162, 167
Sâsânîler/Sâsânî 70, 109, 110, 111, 112, 113, 117
Sebük Tegin 13, 14, 32, 44, 45, 77, 79, 80, 81, 98, 99, 101, 106, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 128, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 146, 147, 148, 149, 153, 155, 158, 159, 162, 164, 167, 168, 173, 175
Selâhaddîn-i Eyyûbî 55, 56, 58, 65
Selçuklular/Selçuklu 31, 63, 65, 77, 119, 120, 131, 139, 149, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 164, 165, 166, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 192, 193, 195, 196, 198, 201, 202, 203, 205, 218, 219, 221, 222, 224, 225, 231, 235, 238
  Rûm Selçukluları bk. Türkiye Selçukluları 64, 166, 170, 171, 179
  Selçuklu Türkmenleri 149, 150, 160
  Türkiye Selçukluları 32
Semerkant 36, 74, 76, 89, 99, 142, 143, 194, 211, 213, 228, 232, 233, 238
Simurg 54
Sinop 190, 192, 193, 200
Sistan/Sistanlı 20, 120, 121, 123, 132
Sivas 174, 187, 189, 190, 193, 203, 204
Siyâsetnâme, 119, 153, 158-159, 163-165, 175
Siyerü'l-mülûk, bk. Siyâsetnâme 175
Somnat 115
Suriye/Suriyeli 69, 106, 186, 197
Sülemî, Abdurrahman es-Sülemî 137, 144, 145, 148
Süleyman, Osmanlı şehzadesi 209, 214, 236, 237, 238, 239
Süleyman Paşa, Osmanlı şehzadesi 247
Süleyman Şah 223
Süleyman Şah Rükneddin, Selçuklu sultanı 174

Ş

Şah İsmail Safevî 74, 81
Şâhnâme 53, 54, 56, 59, 61, 70, 90, 111
Şahruh, Timurlu hükümdarı 194, 211, 212, 213, 214, 215, 232, 233, 234, 235, 238, 239, 245
Şakîk-i Belhî 145
Şerefeddin Yezdî 60, 63, 64, 65, 73
Şeybânî Han, Şeybânîlerin ilk hükümdarı 35
Şeyh Bedreddin 221
Şükrullah 33, 184, 206, 208, 236, 246, 247

T

Tabakāt-ı Bâburî 87, 88
Tabakāt-ı Nâsırî, bk. Cûzcânî 44, 55, 59, 61, 63, 65, 87
Tahmasb, Safevî hükümdarı 77, 81
Târih-i Beyhakī 119, 162
Târih-i Taberî 110, 123
Tatarlar/Tatar 181, 184, 188, 192, 203, 204, 205, 206, 211, 214, 236, 238, 239

Tavk, Abbasî emîri 121, 122, 123, 130, 149, 150, 152, 178
Tevârih-i Âl-i Osman 63, 184, 211, 247
Tevârih-i Âl-i Selçuk 33, 217, 219, 220, 221, 223, 226, 228, 230, 243, 245
Tevârih-i Karamaniyye 206
Timurlular/Timurlu 31, 40, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 207, 212, 222, 234, 236, 239
"Timur, Timurlu hükümdarı" 14
Tirmiz 141, 143, 145, 146
Tirmizî, Hâkim et-Tirmizî 135
Togan Han, Karahanlı hükümdarı 99, 100
Tuna 57, 234
Türkistan/Türkistanlı 14, 36, 75, 84, 100, 143, 166, 183, 204, 217
Türkiye 195

U

Unsurî, Ebü'l-Kāsım Hasen b. Ahmed Unsurî-i Belhî 111

V

Varna 57, 58, 62, 186, 228, 229, 242, 243, 245, 246

Y

Yakub b. Leys 20, 120, 121, 132, 133
Yâricânî 204, 205
Yazıcıoğlu Ali 218, 221, 224, 229, 230, 235
Yemînî, Kitâbü'l-Yemînî 13, 15, 44, 45, 101, 106, 120, 132-134, 166-169, 175
Yunan 22, 23, 192
Yûsuf Has Hâcib 156, 157, 158

Z

Zafernâme (Şâmî) 182, 192
Zafernâme (Yezdî) 60, 63, 64, 65, 73
Zott/Zottlar 122, 123